

Ett kvinnoöde i Torsåker på 1800-talet

AV KERSTIN ELLERT

Brita Isacsdotter föddes i Vall, Torsåker i Gästrikland den 23 februari 1808, och dog den 13 mars 1882. Jag ska här berätta om henne och hennes liv, som kom att innehålla många fler umbäranden än hon önskade sig som ung: en förvisad make, mordåtal, döda barn, utomäktenskaplig förbindelse och förgiftning.

Hennes mor och far gifte sig i Torsåker den 11 maj 1804. Modern hette Kerstin Jönsdotter och fadern Isac Isacsson. Modern, som var född den 8 november 1780, kom från Ältebo och fadern, född 20 februari 1784, var från Vall.

Fadern Isac dog den 20 februari 1808, några dagar innan Brita föddes, av venerisk smitta, d.v.s. syfilis. Britas liv på jorden började inte så bra. Man kan ju undra vad hennes far hunnit med i sitt korta liv. Han blev bara 24 år. Brita hade även en äldre syster som dog av bröstfeber innan hon fyllt två år.

Brita bodde under sina första nio år hos sin farmor och farfar i Vall. Farföräldrarna hette Isac Jönsson och Kerstin Isacsdotter. Isac var nämndeman och bonde på Vall 10. Farföräldrarna tog tydligen sitt ansvar när sonen dött och efterlämnat en faderlös dotter.

Britas mor Kerstin, gifte 1814 om sig med Lars Persson och flyttade till honom i Barkhyttan. När Britas farfar dog 3 augusti 1817 av rödsot, fick Brita flytta hem till sin mor och hennes nya man. Där bodde hon tills hennes mor dog den 10 februari 1826. Brita var då 18 år, omyndig och föräldralös. Nu fick

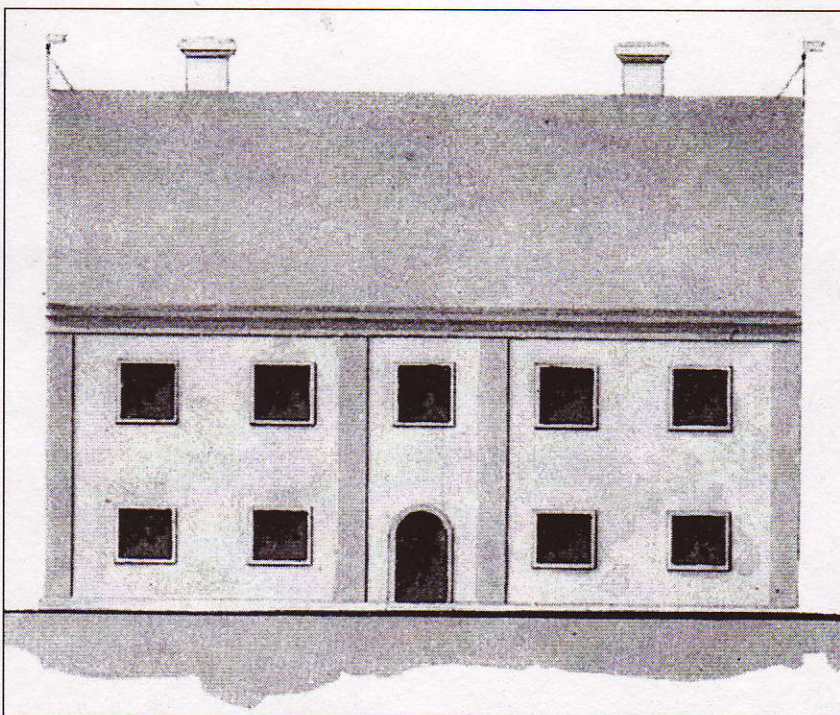
hon ge sig ut för att tjäna som piga.

Tjänst fick hon hos olika släktingar. Först arbetade hon hos sin moster Brita Jönsdotter och hennes man Pehr Pehrsson i Barkhyttan i ett år. Sedan arbetade hon hos sin faster Margta Isakdotter och hennes man Anders Johansson i Vall i två år. Därefter arbetade hon hos morbrodern Lars Jönsson i Vi två år. I Vi träffade hon sin blivande make Olof Andersson (född den 3 mars 1804). Han och hans föräldrar bodde på Vi 2. Olof och Brita gifte sig den 30 oktober 1831. Brita var då med barn och hon födde en son Anders den 15 mars 1832.

Bröllopsdagen närmar sig

Onsdagen den 26 oktober, några

dagar före bröllopet, blev det bråk mellan Britas blivande man Olof och hans far häradsdomaren Anders Svensson. Olof höll på med en del arbeten i snickarboden då hans far dök upp och gjorde kritiska uttalanden om sin blivande sonhustru. Han kritiserade bl.a. att hon var med barn och att hon hade alltför lite egendom med sig som hemgift. Fadern hade redan på morgonen sagt detta till sonen Olof, som hela dagen varit sur på fadern. Nu sade han det igen, så att en dräng hörde det. Drängen hade följt med fadern ut till snickarboden, för att han skulle betala av en skuld. Drängen hade en sedel och ingen växel. Anders Svensson hade heller ingen växel. Fadern sade: "Det är ingen

Stadshäktet i Gefle 1846. Hit fördes Olof Andersson efter yxdråpet av fadern.

mening att skicka ut någon att växla, för kan inte jag, så kan ingen annan i byn heller växla." Sonen Olof anmärkte: "Skryt inte far." Fadern svarade: "Tiger du inte så ger jag dig en örfil." Fadern slog sedan till sonen på kinden.

Yxmord

Sonen blev arg, lyfte yxan och slog till fadern i bakhuvudet med yxhammaren. Fadern föll sanslös ner på golvet. Därefter slängde sonen yxan ifrån sig och begav sig ut i skogen till en kolmila. Han såg inte efter hur det hade gått för fadern.

Han stannade borta hela dagen. På kvällen återkom han hem och han bad då fadern om förlåtelse. "Såret är inte så farligt", sade fadern. "Jag är säkert frisk och kry igen ganska snart."

Olof hade alltid rättat sig efter sin far, men på den sista tiden hade fadern blivit mer och mer grälsjuk och svår att göra till lags. Sonen trodde att det berodde på faderns allt större intresse för brännvin. Efter händelsen låg fadern sjuk några dagar, men på söndagen när bröllopet skulle stå klev han ur sängen, även om han klagade över värk och sveda i huvudet. Han satt dock med vid middagsbordet och både åt och drack.

Strax efter midnatt kände sig fadern illamående och yr och han gick därför och lade sig. Han gick upp flera gånger ur sängen och drack svagdricka. En gång ramlade han och föll med huvudet mot förstugudörren. Vid tretiden på morgonen blev fadern sämre och började yra. Dansen pågick fortfarande i vardagsstugan, men störde fadern. Han klagade på oväsendet. Alla slutade dansa.

Bröllopsgästerna skildes inte åt förrän en bit in på tisdagen. Samma dag, den 1 november, avled fadern. Olof blev anklagad för mord. Man beslutade att göra en obduktion för att fastställa dödsorsaken. Sonen Olof togs till tinget i Ovan sjö och blev senare sänd till läns häktet i Gävle. Han nekade till att ha vållat faderns död.

Rättegången

Olof fick göra åtskilliga resor mellan häktet i Gävle och tinget i Ovan sjö. Många människor, som varit med på bröllopet, begav sig till tinget för att vittna. Efter ett halvår rannsakades han och dömdes till "att för det han ihjälslagit sin fader, skall mista höger hand, halshuggas och steglas".

Fler nya vittnen tillkom. Fler rättegångar. Olof sände iväg flera nådeansökningar. Man kan läsa i domboken: "Han skulle insättas uti något rum, där dagsljuset inte kunde av honom skådas till mer än vad som med hans hälsas bestånd var nödvändigt och att han ofta skulle besökas av någon präst, men för övrigt uteslutas från allt umgänge med andra människor."

Han fick inte ens besöka sin hustru som fött en son den 15 mars 1832. I mars 1833 kom beskedet från Kungl. Maj:t. I stället för dödsdom skulle han för att umgäla sitt grova brott, piskas med 40 par spö (genomfördes den 25 mars 1833), åläggas uppenbar kyrkoplikt, d.v.s. stå "i skamvrån" inför hela församlingen i samband med högmässan (genomfördes den 28 april 1833) samt därefter för alltid förvisas från fäderneslandet (Sverige och Norge). Han skulle aldrig få återvända. "Olof kommer att så snart segelfarten begynner till utrikes ort försändas."

Den förhållandevis milda domen berodde kanske på att obducenten hade skrivit att huvudskadan inte behövt leda till döden om fadern blivit omskött och kommit under läkarbehandling. Olof sattes på en båt i Gävle till Köpenhamn i maj 1833. Han anlände dit nio dagar senare. Tydligt kunde man utvisa brottslingar till Danmark för att bli av med dem på den tiden.

Brita hade säkert drömt om ett lyckligt äktenskap med sin man Olof och sin lille son Anders. Så blev det inte eftersom mannen landsförvisades till Danmark efter mordet på fadern. Brita hade nu förlorat både sin man Olof och det barn hon födde 1832. Sonen Anders dog nämligen i augusti 1832 endast fem månader gammal. Okänd sjukdom står det i dödboken. Man kan ju bara spekulera över orsaken.

Äktenskapsbrott

Brita bodde kvar ett tag på Vi 2. Hon blev med barn med en skräddare och födde den 15 februari 1835 en son, Lars. 1835 flyttade Brita och sonen till morbrodern Lars Jönsson och hans hustru Anna Pehrson i Vi 5. Sonen Lars var "döfstumb" står det från 1842 i husförhörslängden. Prästen hade ingen pardon utan skrev att Brita begått äktenskapsbrott eftersom hon fött ett barn efter att mannen blivit landsförvisad. Brita fick senare skilsmässa från sin landsförvisade man. Äktenskapsbrottet

står klart och tydligt kvar i husförhörslängderna genom hela hennes liv, eftersom hon födde sonen Lars innan hon fick skilsmässa.

Nytt bröllop

Den 26 juni 1842 gifte Brita om sig med änkemannen Olov Olsson i Vi nr 7. Han hade fem barn med sin förra hustru Katarina Olsdotter, som dött i lungrot 1838. Brita och sonen Lars flyttade till honom. Därmed fick hon försörjning för sig själv och sin "oägta" son Lars. Det blev antagligen inte så lätt att hoppa in och ta hand om mannens fem hemmavarande barn, varav det yngsta var knappt sex år.

Bara ett par dagar innan Brita skulle gifta sig med Olov Olsson kom hennes landsförvisade man hem i smyg för att hälsa på henne och sonen. Han visste inte att hon fått skilsmässa och ingen hade heller meddelat honom att sonen dött redan innan han for iväg från Sverige. Han begav sig snabbt iväg från Vi, när han fick reda på detta och for tillbaka till Köpenhamn. Han arbetade som brännvinsdräng utanför Köpenhamn, och dog där några år senare.

Jag undrar om han kom hem för att hämta hustrun till Köpenhamn. Om Brita inte hade planerat att gifta om sig, skulle hon i så fall ha följt med honom till Danmark? Och skulle de ha levt lyckliga där under resten av sina liv?

Brita fick emellertid två söner med sin nye man, Isac den 18 juli 1843 och Anders den 6 november 1846. Antagligen var det en kort lycklig period i hennes liv. Hon hade fått två välskapta söner efter tragiken med den förste sonens för tidiga död och andre sonen som var dövtstum. Hennes liv därefter blev inte speciellt lyckligt. Året 1848 närmade sig.

Ännu en rättegång

På gården i Vi bodde även ett gammalt par. En man, Erik Olsson som varit gift med Olov Olssons mor och senare gift om sig. Han bodde där med sin nya hustru, Anna Olsdotter. De var alltså Olovs styvföräldrar. Det blev bråk mellan dessa två par och en dag dog Anna Olsdotter. Brita och Olov blev misstänkta för arsenikförgiftning. De häktades, men Brita släpptes från häktet p.g.a. att hon hade småbarn. Olov fick sitta kvar i väntan på dom.

Nu fick Brita vara med om ytterligare en rättegång om mord. Anna

Olsson var svag och hade varit sängliggande i sex veckor med värk i lederna. Erik var slagrörd och orkade inte ta hand om sin hustru. De anställde en grannhustru som skulle laga mat och sköta om dem. Styvföräldrarna hade födorädsavtal, som sade att Olov skulle försörja dem livet ut och att de skulle få bo kvar på hemmanet så länge de levde. Det blev en diskussion med Olov och Brita om det äldre paret skulle flyttas från huset och hem till grannhustrun. Olov och Brita motsatte sig detta. Britas man Olov Olsson hade skulder och han kunde inte uppbära fulla beloppet vid försäljning av hemmanet, så länge styvföräldrarna levde. Jag kan tänka mig att de motsatte sig flyttning för då skulle styvföräldrarna tas om hand alltför väl och leva länge.

Styvföräldrarna och grannhustrun åt en morgon av en grötportion och blev illamående och fick kraftiga kräkningar. Anna, som var sjuk och svag redan tidigare, hade ingen motståndskraft. Hon fick svår diarré och dog. De andra två tillfrisknade. Det var antagligen meningen att även Erik Olsson skulle dö av gröten. Att grannfrun avsmakade gröten ingick säkert inte i planen.

Vid obduktionen hittades spår av arsenikförgiftning i kroppen och den gröt som undersöktes innehöll talrika smärre stycken av arseniksyrslighet. Man kunde inte bevisa att det var Olov och Brita som gett Anna arsenik blandat i grötportionen. Olov hade dock varit inne hos det äldre paret medan grötvattnet kokades upp. Det kom också fram att Olov och Brita hade haft arsenik hemma för att ha som medicin när barnen var sjuka.

Det blev många urtima ting innan det kunde avkunnas dom. Paret dömdes inte för mord. Det fanns inte tillräckligt med bevis att just de hade förgiftat gröten. De dömdes i oktober 1848 för innehavande av arsenik till böter på 16 Riksdaler och 32 Skilling Banco. Om de inte kunde betala av böterna skulle de båda sitta av böterna på Gävle fängelse med 14 dagar på vatten och bröd. Pengar fanns inte att tillgå på gården. Olov och Brita kom till fängelset i Gävle den 19 januari 1849 och släpptes den 2 februari samma år. Intressant att notera är att man inte heller på den tiden kunde döma personer bara på indicier om det inte fanns tillräckliga bevis.

Det var säkert inte så roligt att

Teckning: Siv Holmqvist

Många gånger fick Brita Isacsdotter se personer i sin närhet försvinna med lagens långa arm som enda sällskap.

sitta av detta fängelsestraff med två små söner hemma, 2 och 5 år gamla, samt också flera av Olovs yngre barn från det tidigare äktenskapet som fortfarande bodde hemma. Vem skötte om dem? Och vad sade grannarna, slakten och prästen om detta?

Det finns noteringar i husförhörslängderna om arsenikförgiftningen och straffet. Grannskvallret lär ha varit på topp, precis som nuförtiden om det händer något i en by.

I fängelserullorna kan man läsa om Olov Olsson att han var lång till växten, hade långlagt ansikte, ljusbrunt hår och blå ögon. Om Brita Isacsdotter kan man läsa att hon hade ordinär växt, långlagt ansikte, mörkt hår och blå ögon. I

domboken står det att Olov Olsson inte var mer skrivkundig än att han kunde skriva sitt namn.

Efter fängelset

Olov och Brita hade redan 1848 flyttat till Vi 8 utanvids, 1852 flyttade de till Fors 6 utanvids. Britas son Isac dog i Fors den 22 juni 1860 i tvinsot. Kvar av familjen fanns sedan dagakarlen Olov Olsson, hustrun Brita, sonen Lars, "döf och stumb", och sonen Anders. Familjen flyttade några år senare till Barkhyttan utanvids.

En tredje rättegång

Innan mannen Olov dog blev det ytterligare en rättegång för Brita och Olov. "Hökarn" i Hästbo mördades och Brita, hennes man Olov

och ytterligare två personer blev anklagade för mordet. Brita och Olov anklagades för medhjälp. Alla häktades, men Brita släpptes från häktet p.g.a. att hon inte kunde sakfällas. Olov och de andra två männen fick stanna i häktet, men släpptes senare. Mordet blev aldrig uppklarat. Berodde anklagelserna på tankar om det sociala arvet, eller var de inblandade?

Slutet

Britas man Olov dog i Barkhyttan den 31 augusti 1864, 60 år gammal.

Brita var åter änka, men hade kvar sina två söner Lars och Anders. Men tråkigheterna i hennes liv fortsatte. Hon kom att överleva även yngsta sonen. Anders avled den 6 december 1868 i nervfeber. Han blev 22 år gammal.

Efter det fanns bara Brita och dövstumme ogifte sonen Lars Olsson kvar. De bodde i Barkhyttan utanvids. Brita dog där den 16 mars 1882, 74 år gammal. Sonen Lars bodde i Sibbersbo nr 2 när han dog av ålderdomssvaghet den 24 november 1911, 76 år gammal.

Brita Isacdotter finns i min släkt på min morfars sida. ◆◆◆

Källor:

Kyrkböcker, Torsåkers socken (X)
Domböcker urtima ting, Ovanjsjö-Torsåker-Årsunda tingslag (X)
Fångrullor Gävle fängelse (X)

FAKTA/ Arseniksyrlighet

Arseniksyrlighet As_2O_3 kallas även vit arsenik, ett vitt giftmjöl. Kan även fås i kristaller. Arseniksyrlighet används vid glasberedning, konservering av hudar, beredning av färger, m.m.

Om för stor mängd av arseniksyrlighet intages på en gång, så inträder förgiftningssymtom. Häftiga ihållande kräkningar och tarmuttömningar uppträda. Arseniken först retar och sedan förstör de celler som bekläder magens och tarmens insida, den förslappar blodkärlen och sänker blodtrycket. Döden kan inställa sig efter några få timmar upp till några dagar.

Arsenik kan användas som läkemedel i mycket små doser mot anemi och svaghetstillstånd, frossor, danssjuka och hudåkommor. Även utvärtes i salvor. Överdoserings får ej ske. Arsenik kan även ges till hästar och får. De blir muntra och livliga, deras hull och krafter ökas, deras hår blir glänsande.

På 1800-talet var arsenikförgiftning en av de vanligaste förgiftningarna vid mord. Mellan 1866 och 1870 så anmälades till Sundhetskollégium 165 fall av arsenikförgiftning med dödlig utgång.

Källa: Nordisk Familjebok, Uggle-upplagan 1904